

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOGA BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XXXVII

Zagreb, 2013.

Broj 72

rasprave i prilozi

UDK 235.3:272(33)“13”

235.3:272(460)“08”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 20. 4. 2013.

Prihvaćeno za objavljivanje: 11. 7. 2013.

U POTRAZI ZA SLAVOM MUČENIŠTVA? SV. NIKOLA TAVELIĆ I MARTIRSKI POKRET U CÓRDOBI – RAZLIKE I SLIČNOSTI

Ivan JURKOVIĆ, Pula

U radu se uspoređuje nastup franjevaca, predvođenih Nikolom Tavelićem, pred jeruzalemskim kadijom 1391. sa sličnim javnim nastupima tridesetak kordopskih kršćana između 851. i 859., također pred dužnosnicima islamskih vlasti, koji su zbog izjava da je Muhamed lažni prorok, odnosno islam lažna vjeroispovijest, bili osuđeni na smrt i pogubljeni. Takvi bi se njihovi nastupi najlakše mogli objasniti žarkom željom da se do svetosti dođe brzim načinom – namjerno izazvanim mučeništvom. Upravo je zato i pitanje pravovaljana mučeništva bivalo presudnim u znanstvenim pa i doktrinarnim vjerskim diskusijama o ispravnosti pristupa svjedočenja vjere jeruzalemskih i kordopskih martira.

KLJUČNE RIJEČI: sv. Nikola Tavelić, sv. Eulogij, pravovaljano mučeništvo, Jeruzalem, Córdoba.

»Jeste li pri zdravoj pameti ili ste luđaci? Tko vas šalje? Možda papa ili kakav kršćanski kralj?« – pitao je kadija jeruzalemski Sharaf al-Din četvoricu franjevaca 1391. oko treće ure četvrtog dana Kurban-bajrama.¹ Odgovoriše kako su sasvim pri sebi te da ih nije »po-

¹ Kadijino je ime u izvorima izostavljeno pa je zbog toga povjesničarima koji su se bavili Tavelićem i sudrugovima ostalo nepoznato. Sharaf al-Din je u Jeruzalemu bio kadija između 1391. i 1395., a prije te službe bio je čitavo desetljeće i kadija u Nablusu. Usp. Donald P. LITTLE, »Documents Related to the Estates of a Merchant and His Wife in Late Fourteenth Century Jerusalem«, *Mamluk Studies Review*, vol. 1, Chicago, 1998., str. 100; Christian MÜLLER, »A Legal Instrument in the Service of People and Institutions: Endowments in Mamluk Jerusalem as Mirrored in the Haram Documents«, *Mamluk Studies Review*, vol. 12, Chicago, 2008.,

slao nikakav čovjek, nego Bog, koji se udostojio nadahnuti nas da vam navijestimo istinu i vaše spasenje, jer je Krist rekao u evanđelju: 'Tko bude vjerovao i krstio se, spasit će se; tko ne bude vjerovao, bit će osuđen' (Mk 16,16).« Kadija im je potom sugerirao da poreknu što su govorili pred njim i njegovim gostima te im je ponudio obraćenje na islam kao jedini način da izbjegnu sigurnu smrt. Kada je Nikola Tavelić sa subraćom odlučno odbio njegov prijedlog, on ih je dao zatvoriti i potom je obavijestio emira od Gaze o nemilom događaju. Nakon tri dana uzništva – tijekom kojega su bez jela i pića bili vješani o grede probušenih nogu, tučeni raznim predmetima i bičevani – privedeni su pred emira, koji je u utorak 14. studenoga pristigao iz Gaze.² Sudski se proces ponovio. Subraća su i taj put odlučno izjavila kako neće opozvati ništa od onoga što su rekla pred kadijom. Štoviše, pozvala su okupljeno mnoštvo na obraćenje, jer ih u protivnom čekaju vječne muke u paklu. Emiru nije preostalo ništa doli potvrditi kadijinu smrtnu presudu, nakon čega ih je prepustio svjetini koja ih je časomice sasjekla.³

Opis javnog nastupa franjevaca pred jeruzalemskim kadijom i zatim hagiografski obrazac uhićenja, sudskog procesa i pogubljenja svojom sličnošću podsjeća na primjere mučeništva iz doba progona kršćana za carskog Rima, a osobito na slučaj s prostora srednjovjekovnog Iberskog poluotoka, u znanstvenoj i stručnoj literaturi poznatiji pod imenom »kordopski martirski pokret«.⁴ No osnovna je razlika između slučajeva mučeništva za rimskog razdoblja i onih u devetostoljetnoj Córdoba, pa i toga u Jeruzalemu, bila u pristupu i stavu službenih vlasti prema Crkvi. Rimske su, naime, aktivno tražile, progonile i ubijale kršćane,⁵ dok su islamske sudske, odnosno vjerske vlasti osudile na smrtnu kaznu

str. 181, bilj. 52.

² Kao što je kadijino, tako je i ime emira od Gaze hagiografima jeruzalemskih martira ostalo nepoznato. Tih je godina, dakle, emirom bio *Arzamak al-Zahiri*, poznat kao utemeljitelj medrese Arzamak u Gazi (1395.). Usp. Hatim M. MAHAMID, »The Construction of Islamic-Educational Institutions in Mamluk Gaza«, *Nebula*, vol. 4, br. 4, North Bay, Ont., 2007., str. 37.

³ Detaljni opisi događaja nalaze se u objavljenim zbirka izvora: Girolamo GOLUBOVICH, *Biblioteca bibliografica della Terra Santa e dell'oriente Francese (1346-1400)*, t. V, Quaracchi presso Firenze, Collegio S. Bonaventura, 1927., str. 267–268 i 282–297; Dominik MANDIĆ, *Documenta martyrii b. Nicolai Tavelić et sociorum eius Ord. Min.*, Typis Pontificae Universitatis Gregorianae, Roma, 1958.; Ante CRNICA, *Historico-iuridica dilucidatio. B. Nicolai Tavelić: vitae, martyrii et gloriae: incliti martyris Ordinis Minorum splendoris et protectoris gentis Croatorum etc.*, s. n., Roma, 1958.; *Sebenicen. Declarationis martyrii B. Nicolai Tavelić, sacerdotis professi Ordinis Fratrum Minorum in odium Fidei, uti fertur, in civitate Ierusalem interfecti († 1391): Positio super martyrio ex officio concinnata* (ur. Amato P. FRUTAZ), ser. Sacra Rituum Congregatio, Sectio Historica, n. 112, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1961.

⁴ Izvori za proučavanje martirskog pokreta u Córdoba: Albarus CORDUBENSIS, »Epistulae«, u: *Corpus scriptorum Muzarabitorum* (dalje: *CSM*) (ur. Juan GIL FERNÁNDEZ), sv. 1, *Manuales y anejos de Emerita* (dalje: *MAE*), vol. 28, Instituto Antonio de Nebrija, Madrid, 1973., str. 144–270; ISTI, »Indiculus luminosus«, u: *Isto*, str. 270–315; ISTI, »Vita vel passio beatissimi presbiterii Eulogii«, u: *Isto*, str. 330–343; Eulogius CORDUBENSIS, »Memoriale sanctorum«, u: *CSM*, (ur. Juan GIL FERNÁNDEZ), sv. 2, *MAE*, vol. 28, Instituto Antonio de Nebrija, Madrid, 1973., str. 365–459; ISTI, »Documentum martyriale«, u: *Isto*, str. 459–475; ISTI, »Liber apologeticus martyrum«, u: *Isto*, str. 475–495; ISTI, »Epistulae«, u: *Isto*, str. 495–503. Starija izdanja tih izvora objavljena su u znamenitoj seriji: *Patrologiae cursus completus. Series Latina* (ur. Jacques-Paul MIGNE), u knj. 115 i 121, koje su dostupne i na mrežnim stranicama. Prijevođe na engleski jezik vidi u: Edward P. COLBERT, *The Martyrs of Córdoba (850–859): A Study of the Sources*, Catholic University of America Press, Washington, 1962.

⁵ O odnosu rimskih vlasti prema kršćanima vidi u: Robert F. GORMAN, »Persecution and Exile in the Patristic Period: Athanasian and Augustinian Perspectives«, *Journal of Refugee Studies*, vol. 6, br. 1, Oxford, 1993., str. 40–55; Karl BAUS, »Od praopćine do ranokršćanske velecrkve«, u: *Velika povijest Crkve* (ur. Hubert JEDIN), sv. 1 (dalje: JEDIN, *Velika povijest Crkve* 1), prev. Josip Ritig – Vjekoslav Bajsić, Kršćanska

kordopske kršćane i jeruzalemske franjevce tek nakon njihovih javnih istupa u kojima su Muhameda nazivali lažnim prorokom i Antikristom, a time i islam krivovjerjem.⁶ Upravo je zato i pitanje namjernog mučeništva bivalo presudnim u svim kasnijim znanstvenim pa i doktrinarnim vjerskim diskusijama o pravovaljanosti pristupa svjedočenja vjere kordopskih i jeruzalemskih mučenika. To je pitanje, međutim, bilo od bitnog značenja ne samo za teologe koji su bili zaduženi za procese kanonizacije pojedinih mučenika tijekom novog vijeka nego i za one u vremenima rane Crkve i srednjeg vijeka.

Nauk o mučeništvu sv. Atanazija

Ne može biti nikakve sumnje kako su svojom snagom i postojanošću mučenici⁷ u doba rimskih progona »sijali sjeme kršćanstva«, premda je i u to doba većina Kristovih sljedbenika radije čuvala vjeru izbjegavajući ili bježeći od smrtnih opasnosti.⁸ Dok su, dakle, mučenici u djelima ranih kršćanskih pisaca, kao što su Ignacije, Origen i Ciprijan, redovito uzimani kao uzor-primjeri koje treba štovati,⁹ u ranom su kršćanstvu postojali čitavi pokreti koji su mučeništvo uzdizali do fanatične želje za smrću u borbi s neprijateljima vjere.¹⁰ Tertulijan je, pak, s vremenom mijenjao svoj stav glede toga problema idući iz jedne u drugu krajnost,¹¹ dok problem konačno Atanazije nije sasvim riješio i na teološkoj i na razinama odnosa unutar same kršćanske zajednice te odnosa Crkve prema državnoj vlasti.¹² On je, naime, u cijelosti opravdao pravodobni bijeg pred smrtnom opasnošću i

sadašnjost (dalje: KS), Zagreb, 2001., str. 144–158, 183–188, 241–252, 425–433 i 435–437. O stradanjima kršćana krajem 3. i tijekom 4. st. na teritorijima rimskih provincija, a koje su u srednjem vijeku naselili Hrvati, kratko vidi u: Robert MATIJAŠIĆ, *Povijest hrvatskih zemalja u kasnoj antici od Dioklecijana do Justinijana*, Leykam international, Zagreb, 2012., str. 49–54.

⁶ O odnosu islamskih vlasti prema kršćanima i o procesima stvaranja predodžaba muslimana o kršćanima vidi u: Thomas WALKER ARNOLD, *The Preaching of Islam: a History of the Propagation of the Muslim Faith*; A Constable and Co., Westminster, 1896., novije izd. Darf Publishers, London, 1986.; Bernard LEWIS, *Islam in the West*, Oxford University Press, Oxford, 1993., str. 3–15; ISTI, *The Arabs in the History*, Oxford University Press, Oxford, 2002.

⁷ O značenju pojma mučenik (lat. *martyr*) detaljnije vidi u: Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, »Mučeništvo je svjedočenje«, u: *Nikola Tavelić prvi hrvatski svetac* (ur. Gabrijel H. JURIŠIĆ i dr.), Zagreb, KS, 1971., str. 25–28.

⁸ Usp. JEDIN, *Velika povijest Crkve* 1, str. 144–158, 183–188, 241–252, 425–433 i 435–437.

⁹ Usp. *Isto*, str. 281–282, 322 i 323–326; Robert F. GORMAN, »Persecution and Exile in the Patristic Period...«, str. 42.

¹⁰ Primjerice, cirkumcelioni sredinom 4. stoljeća. Usp. John A. ATKINSON, »Out of Order: The Circumcellions and Codex Theodosianus 16, 5, 52«, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, sv. 41, br. 4, Stuttgart, 1992., str. 491–492; Karl BAUS – Eugen EWIG, »Crkva Carstva poslije Konstantina Velikog«, u: *Velika povijest Crkve* (ur. Hubert JEDIN), sv. 2 (dalje: JEDIN, *Velika povijest Crkve* 2), prev. Vjekoslav Bajsić, Zagreb, KS, 1995., str. 135–138.

¹¹ Tertulijanovo kolebanje (* o. 160. † o. 225.) može se iščitati iz njegovih sačuvanih rukopisa, primjerice: »Apologeticus pro Christianis«, »Ad martyres« i »De fuga in persecutione«. Usp. *Christian and Pagan in the Roman Empire: The Witness of Tertullian* (ur. Robert D. SIDER), Catholic University of America Press, Washington, 2001., str. 1–70, 107–115 i 137–153; JEDIN, *Velika povijest Crkve* 1, str. 278–279.

¹² Ustrajnu argumentaciju i koncept iz kojeg je i nastao teološki utemeljen sustav odnosa kršćanske zajednice prema progoniteljima i prognaništvu sv. Atanazija (* o. 297. † 2. svibnja 373.), a s kojim su se vrlo brzo složili i sv. Ambrozije i sv. Krizostom, vidi u njegovu djelu »Apologia de fuga sua«, u: *Patrologiae cursus completus. Series Graeca* (dalje: *MPG*), (ur. Jacques-Paul MIGNE), knj. 25, stup. 643–680 (dostupno i na mrežnim stranicama). Usp. također vrlo sažete prikaze Atanazijeva stava prema progonima i odnosima Crkve i države u: JEDIN, *Velika povijest Crkve* 2, str. 45 i 83.

to u odnosu na nepravodobno mučeništvo te je došao do zaključka da je bijeg dozvoljen, čak i poželjniji od preuranjenog ili pre nagljenog mučeništva. Takav je stav temeljio na primjerima preuzetim iz Svetoga pisma te na onima iz života i djela svetaca. Otvoreno je u svojim polemikama pitao pripadnike suprotstavljenoga, mahom arijanskog, tabora može li omalovažavanje i kritika bijega pred opasnošću niječno odgovoriti na izričitu Isusovu zapovijed: »Kad vas počnu progoniti u jednom gradu, bježite u drugi!« (Mt 10,23), te je potom iz evanđelja pedantno naveo sve bjegove samoga Isusa Krista. Za svaki je primjer Kristova sklanjanja pred svojim progoniteljima, tvrdi Atanazije, postojao valjan razlog potaknut ne kukavištvom i strahom, već znanjem kako još nije nastupila punina vremena za njegov spasiteljski nastup. Mučeništvo je, dakle, kao svjedočenje vjere dozvoljeno jedino u iznimnim i bezizlaznim situacijama, a koje sam martir nije isprovocirao.¹³ Crkveni su oci, a potom pravnici i općenito kršćanski intelektualci srednjeg vijeka, usvojili taj Atanazijev nauk,¹⁴ koji je konačno potvrđen i u djelu pape Benedikta XIV., u kojemu je jasno istaknuto kako je hotimično mučeništvo nepravovaljano.¹⁵

Martirski pokret u Córdoba

Ideološki su zagovaratelji i branitelji martirskog pokreta u Córdoba, Eulogij¹⁶ i Albar,¹⁷ bili suočeni s nizom prigovora tzv. »pragmatičkih kršćana«¹⁸ kako kordopski muslimani nisu pružali nikakva povoda isključivim i netolerantnim istupima sugrađana kršćan-

¹³ Detaljnu analizu i prikaz Atanazijeve argumentacije vidi u: Robert F. GORMAN, »Persecution and Exile in the Patristic Period...«, str. 43–50.

¹⁴ Marko Marulić je, primjerice, temeljito i vrlo opširno pisao o svjedočenju vjere mučeništvom (usp. Marko MARULIĆ, *Evanđelistar – Evangelistarium*, t. II, prev. Branimir Glavičić, *Sabrana djela Marka Marulića*, knj. 4 (ur. Cvito FISKOVIĆ i dr.), Splitski književni krug, Split, 1985., str. 306–309 i 319–327, odnosno str. 692–694 i 704–713; ISTI, *O poniznosti i slavi Kristovoj – De humilitate et gloria Christi*, prev. Branimir Glavičić, *Sabrana djela Marka Marulića*, knj. 6 (ur. Cvito FISKOVIĆ i dr.), Splitski književni krug, Split, 1989., str. 204–208, odnosno 549–554) te je jasno razlikovao isprovocirano i pravovaljano mučeništvo. Usp. ISTI, *Evanđelistar II*, str. 328–329, odnosno str. 713–714.

¹⁵ Usp. *De servorum Dei beatificatione et beatorum canonizatione / Benedictus XIV – La beatificazione dei servi di Dio e la canonizzazione dei beati / Benedetto XIV.*, vol. 2, Libreria editrice vaticana, Città del Vaticano, 2010.–2011.

¹⁶ Sv. Eulogij († 11. ožujka 859., lat. *Eulogius Cordubensis*) rođen je u uglednoj, bogatoj i brojnoj kršćanskoj obitelji. Omogućeno mu je obrazovanje kod vrhunskih učitelja, među kojima se u Eulogijevu životopisu osobito ističe opat Speraindeo. Tijekom školovanja sprijateljio se s Albarom, kasnijim štovateljem i biografom. Na koncu se Eulogij odazvao svećeničkom pozivu, a ubrzo potom imenovan je i ravnateljem katedralne škole u Córdoba. Pred samu je smrt bio izabran na upražnjenu nadbiskupsku stolicu Toleda, ali je prije ustoličenja smaknut zajedno s Lukrecijom (lat. *Leocritia*), djevojkom koja se s islama preobratala na kršćanstvo i koju je nakon obraćenja skrivao od roditelja i vlasti. Osim izvora o životu Eulogija navedenih u bilj. 4, vidi i: *Medieval Iberia: Readings from Christian, Muslim, and Jewish Sources* (prir. Olivia R. CONSTABLE), University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1997., str. 51–55.

¹⁷ Albar († 861., lat. *Alvarus Paulus Cordubensis*) je školujući se kod opata Speraindea upoznao Eulogija. Od tada su ostali u neprekidnoj vezi redovito se dopisujući, premda je Albar, oženivši se, odabrao život laika. Koliko ga je Eulogij cijenio vidi se i iz njegove izjave da je Albar »slavan učenjak i u naše vrijeme nepresušan izvor znanja«. Albar je autor Eulogijeva životopisa. Osim izvora navedenih gore u bilj. 4 i 16, vidi i: Carleton M. SAGE, *Paul Albar of Cordoba: Studies on His Life and Writings*, Catholic University of America Press, Washington, 1943.

¹⁸ Svima spremnima da žive, rade i prakticiraju svoju vjeru unutar postojećega islamskog sustava vjerske i političke vlasti.

ske vjeroispovijesti. Upravo suprotno, tvrdili su pragmatičari, ti su »mučenici« svojim uvredljivim istupima izazivali islamske predstavnike vlasti nakon čega je i došlo do njihova smaknuća, ali i sve napetijih odnosa vlasti prema ostalim pripadnicima kršćanske zajednice Córdoba.¹⁹

Problem (ne)postojanja progona

Eulogij je na takve prigovore odgovarao tvrdnjama kako su progoni neprekidno trajali i prije pojave kordopskih mučenika – svećenici su, primjerice, vrijeđani i zlostavljani na javnim mjestima, kršćanima su zabranjivani i ograničavani otvoreni istupi u propovijedanju evanđelja, a njihovo iznošenje mišljenja o islamu bivalo je redovitim izvorištem svakovrsna ponižavanja.²⁰ No Eulogij se nije zadržao samo na toj argumentaciji. Jedna od njegovih taktika u obračunu s »pragmatičarima« je, dakle, bila i redefinicija progona kao stanja koje je prisiljavalo vjernike na prakticiranje skrivenog/tajnog kršćanstva, što je rezultiralo predstavljanjem izvanjske, javne osobe bez vjerskog identiteta s jedne strane, i željom te iste osobe da bez bojazni i slobodno pokazuje svoj vjerski identitet s druge strane.²¹ Takvi su unutarnji sukobi savjesti bili svojstveni iskustvu upravo onih kršćana koji su u jednom trenutku napustili svoju privatnost i pokazali je u javnosti te tako postali mučenicima u Córdoba. Među njima je bilo tajnih kršćana koji su razotkriveni, a koji su prema shvaćanju vlasti morali biti muslimanima,²² zatim onih koji su pomagali u skrivanju takvih »konvertita«,²³ potom onih koji su u privatnim kontaktima bili isprovocirani da iznesu svoj stav o islamu, što je iskorišteno za optužnice protiv njih,²⁴ i na koncu onih koji su samoinicijativno dolazili pred kadiju držeći protuislamske govore.²⁵ Uzimajući, dakle, sve te slučajeve, ali i tumačenja i objašnjenja tih slučajeva,

¹⁹ Na martirski je pokret u Córdoba historiografija obratila pozornost te je u novije vrijeme iznjedrila i više studija. Usp. Edward P. COLBERT, *The Martyrs of Córdoba (850–859)...*; Kenneth B. WOLF, *Christian Martyrs in Muslim Spain*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.; Jessica A. COOPE, *The Martyrs of Córdoba: Community and Family Conflict in an Age of Mass Conversion*, University of Nebraska Press, Lincoln, 1995.; Igor POCHOSHAJEW, *Die Märtyrer von Cordoba*, Verlag Otto Lembeck, Frankfurt am Main, 2007.

²⁰ Eulogius, »Memoriale sanctorum...«, *CSM* 2, str. 385–386.

²¹ Albarus, »Indiculus luminosus...«, *CSM* 1, str. 278–279.

²² Osim Lukrecije (usp. bilj. 16), tako su stradali i drugi: djeca oca muslimana i majke kršćanke, braća Ivan (*Iohannes*) i Adolf (*Adolphus*) te sestra Aura (*Aurea*); kći oca muslimana i majke kršćenke Flora (*Flora*); kći oca kršćanina i majke muslimanke Marija (*Maria*); braćni parovi Aurelije (*Aurelius*) i Natalija (*Natalia*) te Feliks (*Felix*) i Lilija (*Liliosa*), kojima je netko od predaka prešao na islam; udovica muslimana Laura (*Laura*); kćeri oca muslimana i majke kršćanke, sestre Ninilo (*Nunilo*) i Alodija (*Alodia*).

²³ Sam Eulogij upravo je tako stradao. Usp. bilj. 16.

²⁴ Primjerice Perfekt († 18. travnja 850., lat. *Perfectus*), benediktinac koji je služio u bazilici sv. Aciskola u Córdoba. Na pitanje dvojice muslimana tko je bio veći prorok, Isus ili Muhamed, Perfekt isprva nije htio odgovoriti, ne želeći na takav način isprovocirati vjerojatan sudski postupak protiv sebe. No, muslimani su inzistirali na odgovoru, obećavši mu da će odgovor zadržati za sebe. On je tada na arapskom jeziku nazvao Muhameda lažnim prorokom i nemoralnom osobom, jer je zaveo ženu posvojenoga mu sina. Muslimani su se držali obećanja samo nekoliko dana, nakon čega su ga ipak optužili za blasfemiju. Uhićen je, osuđen na smrt i smaknut. Usp. Eulogius, »Memoriale sanctorum...«, *CSM* 2, str. 397–401.

²⁵ Primjerice Izak († 3. lipnja 851., lat. *Isaac*), rođen u bogatoj kršćanskoj kordopskoj obitelji, koja mu je omogućila visoko obrazovanje te je kao znalac arapskog jezika ubrzo bio primljen na mjesto državnog pisara (*exceptor Rei publicae*) u Córdoba. Podnio je, međutim, ostavku i zaredio se te je otišao na službu u samo-

prepoznatljiva je zapravo Eulogijeva i Albarova želja da redefiniraju progon kao stanje u kojem kršćani bivaju prisiljeni skrovito prakticirati svoju vjeru, što je za njih bilo potpuno neprihvatljivo stanje.

Problem (ne)postojanja torture i čudesa

»Pragmatični kršćani« Córdoba su, primjerice, upozoravali i na to da su njihovi suvremenici, za razliku od onih koji su stradali tijekom rimskih progona, usmrćeni brzo i bezbolno te da nisu trpjeli torturu. Isto tako su glasno podsjećali i da je mučeništvo rimskog razdoblja bilo povezano s čudesima koja su navela mnoge da prihvate kršćanstvo te su isticali da se njihovim sumještanima tijekom mučenja ili nakon smaknuća čudesa nisu događala.²⁶ U takvim je polemikama Eulogij s puno žara odbacivao pitanje patnje. Smatrao je i pokušavao uvjeriti svoje slušatelje i čitatelje da je patnja fenomen subjektivne naravi te da ništa, uostalom, i ne može biti gore od smrti kada je o trpljenju riječ. »Što bi to moglo biti strašnije od pogleda na mač koji je ponad vašeg vrata i sprema se odsjeći vam glavu?« – pitao ih je, a opominjao ih je i da tvrdnje o izostanku čudesa u Córdoba ne bi smjele biti tako olako izrečene.²⁷

Pišući o Eulogijevu životu, Albar je zabilježio razne polemike pa je zapisao i Eulogijev odgovor »pragmatičarima« o pojavama takvih čudesa.²⁸ No bilo je malo čudesa vezanih uz pripadnike martirskog pokreta pa je Eulogij prepoznao problem i pokušao ga riješiti reinterpetacijom rimskog modela – čudo nije samo sebi svrhom niti je u tom smislu važno, već bi se trebalo diviti vrlinama onih preko kojih se čudesa događaju, a ne čudesima samim!²⁹ On je također isticao da izostanak čudesa u Córdoba treba promatrati ne kao rezultat nekakva pomanjkanja svetosti mučenika ili kao znak njihove slabosti, nego kao Božju kaznu ili opomenu kršćanskoj zajednici Córdoba koja nije podržavala svoje mučenike.³⁰ Drugim riječima, upozoravao je na podijeljenost zajednice zbog koje je izostajala potpora mučenicima, a time i prepoznavanje, odnosno prihvaćanje čudesa na temelju kojih bi trebao nastati kult štovanja tih mučenika.³¹

stan koji je podigla njegova obitelj u Tabani (*Tábanos*), nekoliko kilometara udaljenoj od Córdoba. Stupio je pred kadiju, osudio Muhameda i bio pogubljen što je iniciralo martirski pokret u Córdoba. Usp. Eulogius, »Memoriale sanctorum...«, *CSM 2*, str. 367–368 i 402.

²⁶ Usp. Eulogius, »Memoriale sanctorum...«, *CSM 2*, str. 379; ISTI, »Liber apologeticus martyrum...«, *CSM 2*, str. 479–480.

²⁷ Usp. *Isto*, str. 478.

²⁸ Podsjetio je, primjerice, na oluju koja se dogodila odmah nakon smaknuća Perfekta, a posvjedočila ju je skupina mladića islamske vjeroispovijesti koja je nazočila pogubljenju (usp. Eulogius, »Memoriale sanctorum...«, *CSM 2*, str. 397 i 432). Perfekt, međutim, s obzirom na okolnosti u kojima je stradao, kao i s obzirom na vrijeme njegova smaknuća, ne pripada martirima kordopskog pokreta. Naime, pokret je započeo tek sljedeće godine Izakovim javnim istupom i pogubljenjem.

²⁹ Usp. *Isto*, str. 379–382; ISTI, »Liber apologeticus martyrum...«, *CSM 2*, str. 477 i 481.

³⁰ Usp. Albarus, »Indiculus luminosus...«, *CSM 1*, str. 275–277 i 286–287.

³¹ Usp. Edward P. COLBERT, *The Martyrs of Córdoba (850–859)*..., str. 321–332; Kenneth B. WOLF, *Christian Martyrs in Muslim Spain*..., str. 55–60, 77–85 i 96–97; Jessica A. COOPE, *The Martyrs of Córdoba ...*, str. 43–44 i 61–63; Friedrich KEMPF i dr., »Od crkvenoga ranog srednjeg vijeka do grurovske reforme«, u: *Velika povijest Crkve* (ur. Hubert JEDIN), sv. 3/1 (dalje: JEDIN, *Velika povijest Crkve 3/1*), prev. Josip Ritig – Leo Držić, KS, Zagreb, 2001., str. 150.

Problem (ne)poslušnosti i vjere u moć zajedništva

Eulogij i Albar te ostali kordopski mučenici nisu imali problema samo s kršćanima laicima pragmatičke usmjerenosti. Velike im je zapreke činio i njihov episkopat. Naime, u punom su jeku martirskog pokreta okupljeni biskupi na sinodi u Córdoba 852. pod predsjedanjem metropolita Recaffreda od Sevilje (*Recaffredus de Sevilla*) osudili neodmjerene konfrontacije svojih vjernika s islamskim vlastima, želeći ipak s vlastima sačuvati ustaljene, premda krhke, veze. Ozlojeđen stavom vlastita episkopata Eulogij je obznanio da od tog trenutka neće više slaviti sv. misu jer bi time, smatrao je, podržavao Rekkafredov »griješ«. On je na taj način simbolično raskinuo veze s episkopatom koji je stao na stranu progonitelja, a ne na onu mučenika i od toga su časa u Córdoba postojale dvije kršćanske zajednice: jedna »pragmatična«, odana episkopatu i druga »donatistička«, odana martirima.³² Podijeljenost se u tim godinama činila gotovo nepremostivom pa stoga i nije čudno da se oko pitanja postojanja progona, torture i čudesnih događaja vezanih uz martire, kršćani Córdoba nisu mogli jednodušno složiti.

Problem (ne)pripremljenosti za javni nastup

Argumente kojima je nastojao zaustaviti pragmatično ponašanje velikog dijela svoje pastve Eulogij je gradio na različitim osnovama, počevši od teoloških spisa i analiza islama pa do osobnih napada na muslimane, osobito na Muhameda. Pisani predložak po kojemu su učeni ljudi, mahom svećenici Córdoba pokušavali zaustaviti masovnije razmjere konverzije kršćana na islam već je postojao. Nastao je u Damasku tijekom 8. st. među kršćanima koje je okupio i kojima je bio duhovnim vođom sv. Ivan.³³ Okvir je tog predloška u Córdoba bio dobro poznat i dodatno je osnaživan novim teološkim argumentima kojima su kršćani nastojali ukazati na zabludjelost Muhamedova učenja, odnosno moralnu izopačenost samoga Muhameda.³⁴ Stoga i nije iznenađujuć, primjerice, način na koji je Izak izrekao svoje mišljenje o islamu i Muhamedu pred kordopskim kadijom.³⁵

Naime, Izak je potpuno pripravan za svoj naum, naoružan svim argumentima koje mu je tadašnja kršćanska literatura nudila, pretvarajući se da želi prijeći na islam, upitao kadiju

³² Usp. John V. TOLAN, *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*, Columbia University Press, New York, 2002., str. 88–89; JEDIN, *Velika povijest Crkve* 3/1, str. 150–151.

³³ Osobito u Ivanovu tekstu naslovljenom »De Haeresibus«, dio koji počinje rečenicom: *Sed et hactenus viget populorum seductrix Ismaelitarum superstitio quae Antichristi adventum antevertit...* (MPG, knj. 94, stup. 763). Usp. *Saint John of Damascus: Writings* (prir. Frederic H. CHASE), *The Fathers of the Church*, vol. 37, Catholic University of America Press, Washington, 1958., str. xxxi i 153–159; Daniel J. SAHAS, *John of Damascus on Islam*, Brill – Leiden, 1972., str. 51–98; John C. LAMOREAUX, »Early Eastern Christian Responses to Islam«, u: *Medieval Christian Perceptions of Islam...* (ur. John V. TOLAN), str. 3–32; *St John Damascene. Tradition and Originality in Byzantine Theology* (prir. Andrew LOUTH), Oxford University Press, New York – Oxford, 2002., str. 15–30 i 76–83.

³⁴ Stav učenih kršćana prema Muhamedu vidljiv je, primjerice, u tekstu »Istoria de Mahomet« nastalom oko 850. na Iberskom poluotoku. Usp. *Medieval Iberia...* (prir. Olivia R. CONSTABLE), str. 48–50. O pogledima kordopskih mučenika na proročku ulogu Muhameda detaljnije vidi u: Kenneth B. WOLF, *Christian Martyrs in Muslim Spain...*, str. 88–95; Jessica A. COOPE, *The Martyrs of Córdoba ...*, str. 45–50; Kenneth B. WOLF, »Christian Views of Islam in Early Medieval Spain«, u: *Medieval Christian Perceptions of Islam* (ur. John V. TOLAN), Garland Publishing Inc., New York – London, 1996., str. 95–102; Igor POCHOSHAJEV, *Die Märtyrer von Cordoba...*, str. 146–148.

³⁵ O Izaku v. bilj. 25.

neka mu razjasni još neke nedoumice glede same vjere. Kada je kadija počeo objašnjavati islamsku doktrinu, Izak ga je prekinuo i na arapskom jeziku nazvao Muhameda lažnim prorokom, zavodnikom žena, nesretnikom koji je bio zaposjednut samim vragom i za kojim će njegovi sljedbenici otići u vječno prokletstvo. Potom je preklinjao kadiju da odstrani taj »čir zaraznog nauka« i postane kršćaninom. Kadija je bio toliko preneražen onim što je od Izaka čuo da ga je poslao u zatvor na saslušanje, iako je Izak istog trenutka zaslužio smrtnu presudu, a kada je ustrajao u svojem stavu, kadija ga je osudio na smrt.³⁶ Unatoč činjenici da se takav istup vrlo lako može objasniti Izakovom željom da svetost postigne brzo, dakle, namjerno isprovociranim mučeništvom, on je bio samo jedan od primjera nekritičkog korištenja uznapredovale protuislamske literature, ali i začetnik martirskoga kordopskog pokreta kojem je u srcu očigledno bila jednostavna, ali moćna ideja: islam za kršćanina ne može biti prihvatljiv jednostavno zato što islam nije kršćanstvo!³⁷ Upravo bi zato za kršćansku zajednicu Córdoba morali biti neprihvatljivi i svi elementi uznapredovale akulturacije, odnosno usvajanja islamskog identiteta i civilizacije koja su na koncu sve češće završavala prelaskom takvih kršćana na islam.³⁸

Problem (ne)pravovaljana mučeništva

U pisanoj se ostavštini Eulogija i Albara na više mjesta nalaze polemike o pravovaljanosti mučeništva koje su njih dvojica vodila s neistomišljenicima unutar vlastite zajednice. No pitanje pravovaljanosti među samim martirima kao da nije postojalo. Ako je i postojalo, Eulogijevi i Albarovi tekstovi o njemu ne govore. Uostalom, pravovaljanost mučeništva onih kršćana koji su za života bili uključeni u sustave islamske uprave ili su bili sinovima, kćerima i suprugama uglednih muslimana koji su oženili kršćanke i kojima je arapski bio materinim jezikom, a koji su denuncirani kao otpadnici od islama nije bila upitna. Upitnima nisu bili ni laici i duhovnjaci koji su na prijevaran način prokazivani zbog blasfemije. Te su, naime, žrtve posvjedočile svoju vjeru pred kadijama u trenucima kada više nisu imale izbora. Upitno je s pozicije (ne)pravovaljana mučeništva tridesetak kordopskih martira, mahom svećenika, redovnika i redovnica, koji su javnim istupima isprovocirali mučeništvo. Eulogij i Albar imali su potrebu opravdati i takve žrtve u diskusijama s »pragmatičarima«, ali nisu imali potrebu opisati jesu li se te žrtve prije istupa suočavale s problemom pravovaljanosti svojih planiranih postupaka. U tom je smislu indikativno Eulogijevo razmišljanje o pravu prvenstva među martirima koje je hagiografski opisao. Naime, smatrao je da je Izak »zadobio čast prvoga među mučenicima svojih dana«, jer, iako je Perfekt ubijen četrnaest mjeseci ranije, on je »odvučen silom«, dok je Izak »slobodno i svojom voljom otišao u mučeništvo«.³⁹ Očigledno je da je Eulogijevo shvaćanje mučeništva kao svjedočenja vjere upravo suprotno od onoga sv. Atanazija.

³⁶ Usp. Eulogius, »Memoriale sanctorum...«, *CSM 2*, str. 367–368 i 402.

³⁷ Usp. Eulogius, »Documentum martyriale...«, *CSM 2*, str. 470. Slično ili ponešto drukčije shvaćenu argumentaciju vidi u: Kenneth B. WOLF, *Christian Martyrs in Muslim Spain...*, str. 100–118; Jessica A. COOPE, *The Martyrs of Córdoba ...*, str. 44–45; Kenneth B. WOLF, »Christian Views of Islam...«, str. 95–102; Igor POCHOSHAJEW, *Die Märtyrer von Cordoba...*, str. 153–168.

³⁸ Usp. Thomas F. GLICK, *From Muslim Fortress to Christian Castle: Social and Cultural Change in Medieval Spain*, Manchester University Press, Manchester – New York, 1995., str. 51–63; John V. TOLAN, *Saracens...*, str. 91–94.

³⁹ Eulogius, »Memoriale sanctorum...«, *CSM 2*, str. 367 i 369.

Problem političke (ne)stabilnosti

Martirski pokret u Córdoba trajao je tijekom razdoblja kraja vladavine emira Abd al-Rahmāna II. (822. – 852.) i početka vladavine njegova sina Muhameda I. (852. – 886.). To je razdoblje bilo obilježeno i pobunom islamiziranog potomka vizigotskog grofa Kasija, Muse ibn Muse (o. 790. – 862.), na sjeveru Emirata i njegovim savezom s rođakom i kraljem Pamplone/Navare, Garsijom Iñiguezom (o. 851. – 882.).⁴⁰ Svi su kršćani, osobito u središtu Emirata, Córdoba, napeto pratili razvoj sukoba. Neugodno ih se dojmila vijest da je, preuzevši vlast, Muhamedu I. uspjelo na svoju stranu privući Musu te uz njegovu pomoć krajem proljeća 854. poraziti kršćansku vojsku Asturije i Pamplone u bitki kod Guadalacete. Nadu im je ipak budila ustrajnost otpora bivše vizigotske prijestolnice Toleda, koja je odolijevala zahvaljujući vodstvu lokalnog svećenstva i potpori kralja Asturije, Ordoña I. (850. – 866.). Emir je u Toledo ipak uspio ući silom 858. godine. Unatoč porazu, prkosna je toledska kršćanska zajednica odgovorila Muhamedu I. izborom novog nadbiskupa – tada utamničenog Eulogija iz Córdoba! Izazov je emir u korijenu sasjekao smrtnom presudom i 11. ožujka 859. javnim pogubljenjem Eulogija.⁴¹

Poput refleksije opisanog početka i završetka pobune na sjeveru Emirata martirski pokret započinje smaknućem Izaka i završava smaknućem Eulogija u Córdoba. Štoviše, kako je pobuna na sjeveru buktala ili tinjala tako je buktio ili tinjao pokret u Córdoba. Do vijesti o porazu kod Guadalacete u Córdoba je tijekom 851. nastradalo čak petnaest,⁴² u 852. trinaest⁴³ i 853. sedam osoba.⁴⁴ Znakovito je da je tijekom 854. u kojoj se dogodio poraz kršćana kod Guadalacete martirski pokret u Córdoba posve utihnuo.⁴⁵ Premda je između 855. i 857. godine broj žrtava narastao za još jedanaestero, bilo je vidljivo da pokret gubi na snazi, jer je osmero među njima koji su osuđeni za izravne napade na proroka Muhameda to učinilo dok je pobuna u Toledu još uvijek trajala.⁴⁶ U godini pada Toleda (858.) u Córdoba se nije dogodilo nijedno smaknuće, a sljedeće je godine u ožujku martirski pokret završen suđenjem i javnim pogubljenjem Eulogija i Lukrecije. Slabljenjem i slomom otpora kršćana na sjeveru kao da je nestao i entuzijazam kordopskih mladih martira da izazivanjima isprovociraju mučeništvo, unatoč činjenici da se politički i vojno Emirat još uvijek nije stabilizirao.⁴⁷

⁴⁰ Usp. Miroslav BRANDT, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, knj. 1, Liber, Zagreb, 1980., str. 590.

⁴¹ Isto, str. 591; Kenneth B. WOLF, *Christian Martyrs in Muslim Spain...*, str. 17–20; Jessica A. COOPE, *The Martyrs of Córdoba ...*, str. 52–53; JEDIN, *Velika povijest Crkve* 3/1, str. 150–151.

⁴² Među njima čak desetorica zbog blasfemije i svi odreda duhovnjaci: redovnik Izak (3. VI.), svećenik Petar, đakon Walabon te redovnici Sabinijan, Wistremund, Habencije i Jeremija (7. VI.), đakon Sisenand (16. VII.), đakon Pavao (20. VII.) i redovnik Teodemir (25. VII.).

⁴³ Među njima devetorica zbog blasfemije: župnik Guzemind i redovnik Servusdei (13. I.), đakon Juraj (27. VII.), redovnici Leovigild i Kristofor (20. VIII.), laik Emil i đakon Jeremija (15. IX.) te redovnik Rogell i redovnički pripravnik Servusdei (16. IX.).

⁴⁴ Zadnjih sedam osuđeno je zbog blasfemije: svećenik Fandil (13. VI.), redovnici Anastazije i Feliks te redovnica Digna (14. VI.), laikinja Benilda (15. VI.), redovnica Kolumba (17. IX.) i redovnica Pompoza (19. IX.).

⁴⁵ Dogodila se samo jedna neisprovocirana žrtva. Naime, Abundij (*Abundius*), župnik u selu Ananellosu u Sierra Moreni, anonimno je prijavljen zbog uvrede proroka Muhameda te mu je 11. VII. u Córdoba javno odrubljena glava i tijelo bačeno psima. Usp. Eulogius, »Memoriale sanctorum...«, *CSM* 2, str. 454.

⁴⁶ Godine 855. svećenik Amator, redovnik Petar i laik Ludovik (30. IV.) te laik Sandulf (3. IX.). Sljedeće godine svećenik Ilija te redovnici Izidor i Pavao (17. IV.), a godine 857. laik Salamon (13. III.).

⁴⁷ Uslijedili su potom brojni vikinški upadi između 858. i 861. na teritorij Emirata te unutarnji obračun Muhameda I. s ojačalim lokalnim upraviteljem Meride (868. – 884.) kao i sporadični okršaji s kraljevstvima

Problem (ne)postojanja pomoći sv. Martina

Reakcija, doduše mlaka, na kordopski pokret ubrzo je uslijedila i u susjedstvu. Naime, franački su benediktinci i pojedini biskupi predlagali vojnu intervenciju pod zaštitom sv. Martina, kojom bi kralj Karlo Ćelavi (840. – 877.) krenuo u oslobađanje ibernskih kršćana. No, Karlo je s Emiratom uglavio primirje. Velika su očekivanja na kraju rezultirala tek za-uzetošću benediktinaca opatije St. Germain-des-Près da dobiju barem relikvije kordopskih mučenika, što im je na koncu i uspjelo.⁴⁸

Problem životne dobi mučenika

Među stradalima martirskog pokreta u Córdoba (851. – 859.) mogu se samo dvije žrtve identificirati kao osobe u poodmakloj životnoj dobi. Prva je stradala 7. lipnja 851., a riječ je o Jeremiji, jednom od utemeljitelja samostana u Tabani kraj Córdoba.⁴⁹ Druga je žrtva, redovnica Aura, po ocu bila muslimanka i pogubljena je 19. srpnja 856. kao otpadnica od islama.⁵⁰ Obje su te žrtve imale iskustvo gubitka bliskih srodnika, pa ako se za Jeremiju može reći da je impulzivno reagirao nakon nećakove smrti, za Auru je ipak posve jasno da je živjela svoju vjeru preko trideset godina, unatoč gubitku dvojice braće.

Ostali su martiri, njih četrdeset i sedam, bili zrele (tek trojica⁵¹), mlade ili posve mlade dobi. Među njima je trideset i pet stradalo zbog blasfemije, jedanaest jer su prijavljeni zbog apostaze, a jedan zbog prikrivanja apostate. No, među onima koji su pogubljeni zbog blasfemije, dvojica su privedena pred sud jer su denuncirana.⁵² Njih je, dakle, trideset i tri

na sjeveru Iberskog poluotoka, koji su podgrijavali vjeru kršćana u konačno oslobođenje. No Muhamedu I. uspjelo je obračunati se s neprijateljima i postupno ojačati državni aparat protežirajući islamiziranu političku elitu i definitivno napuštajući politiku svojih prethodnika, koji su se djelomično oslanjali i na službenike kršćanske vjeroispovijesti. Emirat je ušao u fazu, doduše vrlo turbulentne, ali postupne stabilizacije i društvene polarizacije u korist muslimanske elite, što je u konačnici rezultiralo njegovim preustrojem u moćni kalifat 10. stoljeća. Usp. Miroslav BRANDT, *Srednjovjekovno doba...*, str. 590–591.

⁴⁸ Usp. Janet NELSON, »The Franks, the Martyrology of Usuard, and the Martyrs of Cordoba«, u: *Martyrs and Martyrologies* (ur. Diana WOOD), ser. *Studies in Church History*, vol. 30, Oxford, 1993., str. 67–80; JEDIN, *Velika povijest Crkve* 3/1, str. 150–151.

⁴⁹ Jeremija (*Jeremiah*) je bio isprovociran smrću njegova bliskog rođaka Izaka, koji je pogubljen 3. VI. zbog blasfemije te je s još petoricom redovnika i svećenika pred kadijom protestirao i zbog Sancija, vojnika u emirovoj službi, koji nije htio prihvatiti islam zbog čega je 5. VI. bio također javno smaknut. U svojem su nastupu kadiji ponovili Izakovu tvrdnju da je Krist pravi Bog, a kadijin prorok preteča Antikrista i autor vulgarne doktrine. Usp. Eulogius, »Memoriale sanctorum...«, *CSM* 2, str. 403–404.

⁵⁰ Nakon što je njezina majka Artemija postala udovicom, povela ju je iz Sevilje sa sobom u samostan Cuteclara pokraj Córdoba. Iz Sevilje su se u Córdoba doselila i dvojica Aurine braće, Ivan i Adolf, koji su vrlo brzo razotkriveni kao apostate i 27. IX. 822. bili smaknuti. Aura je, pak, kao redovnica nastavila skrovito živjeti u Cuteclari. No otkrili su je rodaci s očeve strane, koji su ju doveli pred kadiju pa se pod prisilom odrekla kršćanstva. Ubrzo je požalila što je to učinila te je nastavila u tajnosti živjeti kršćanski. Kada ju je obitelj iznova razotkrila, izvedena je opetovano pred sud i tada je odbila pokajati se. Usp. Eulogius, »Memoriale sanctorum...«, *CSM* 2, str. 456–459. Vidi i bilj. 22.

⁵¹ Uz Eulogija su te životne dobi bili Abundij i Roderik (*Rudericus*), kojega je brat koji je prešao na islam prokazao kao apostatu, premda to nije bila istina. Unatoč tomu osuđen je kao otpadnik i pogubljen 13. III. 857. Usp. Eulogius, »Liber apologeticus martyrum...«, *CSM* 2, str. 488–496. Također vidi bilj. 45.

⁵² Poput Abundija bio je prokazan i Argimir (*Argymirus*), plemić podrijetlom iz mjesta Cabra (jugoistočno od Córdoba), koji je kao kršćanin bio udaljen s mjesta državnog cenzora. Ušao je potom u red benediktinaca. Smaknut je 28. VI. 856. nakon što je odbio ponudu emira Muhameda da priđe na islam. Usp. Eulogius, »Memoriale sanctorum...«, *CSM* 2, str. 455–456.

izravno napalo islam i Muhameda, a samo je troje među njima bilo laicima. No, i to troje je s ostalim martirima bilo u krvnom srodstvu, ili su bili s njima u prijateljskim vezama.⁵³ Preostalih trideset martira su svi odreda bili duhovnjaci, što pripravnici iz okolnih benediktinskih samostana ili sami redovnici i redovnice, što đakoni, svećenici i župnici. Svi su bili posve mlade ili mlađe životne dobi. Nitko među njima, međutim, ne bi mogao ući u kategoriju martira koji su, kako je ustvrdio sv. Atanazije, morali posvjedočiti svoju vjeru u iznimnim i bezizlaznim situacijama, a koje sami martiri nisu isprovocirali.

Martiri u Jeruzalemu

Vijest o jeruzalemskomu tragičnom događaju poslao je u Damask katalonskom konzulu gvardijan franjevačkog samostana na Sionu, fra Gerard Chalvet. U tom pismu gvardijan izjavljuje da su mu četvorica subraće nemilosrdno pogubljena u njegovoj prisutnosti (*in mei etiam presencia*).⁵⁴ Pored njegova svjedočanstva, i svjedočanstva ostalih izvjestitelja i očevidaca potvrdila su pravovaljanost mučeništva Nikole Tavelića,⁵⁵ Deodata iz Ruticinija,⁵⁶ Petra iz Narbone⁵⁷ i Stjepana iz Cunea⁵⁸.

Problem (ne)postojanja progona

U drugoj polovici 14. st. se na prostorima Svete Zemlje i mamelučkog sultanata dogodio samo jedan sustavan progon kršćana, potaknut zapravo križarskim napadima ciparskih

⁵³ Emil (*Emilas*) je s prijateljem iz djetinjstva, mladim đakonom Jeremijom, na javnom mjestu posebno teškim riječima napao islam zbog čega su obojica smaknuta 15. IX. 852. Usp. Eulogius, »Memoriale sanctorum...«, CSM 2, str. 431–432. Benilda (*Benildis*), stanovnica Córdoba, ogorčena smaknućem redovnika Anastazija i Feliksa te redovnice Digne, osudila je kadiju i islam te je drugi dan nakon njihova smaknuća, 15. VI. 853., također javno pogubljena (usp. *Isto*, str. 445–447). Ludovik (*Ludovicus*), brat đakona Pavla, koji je pogubljen zbog blasfemije 851., pridružio se svećeniku Amatoru i benediktincu Petru u javnom nastupu te su sva trojica osuđena i pogubljena 30. IV. 855. zbog blasfemije. Usp. *Isto*, str. 454–455.

⁵⁴ Usp. Girolamo GOLUBOVICH, *Biblioteca...*, str. 283; *Sebenicen. Declarationis martyrii...* (ur. Amato P. FRUTAZ), str. 15.

⁵⁵ Sv. Nikola Tavelić (lat. *Nicolaus de Sibenico*) bio je članom franjevačke slavonske provincije. Oko 1371. pridružio se misionarima u Bosni i nakon dvanaest godina rada na poziv vodstva reda otputovao je u Jeruzalem u samostan na Sionu, gdje je tada gvardijanom bio mletački patricij fra Nikola Corner. O njegovu životu vidi detaljnije u: Ante CRNICA, *Biser hrvatskog naroda: Bl. Nikola Tavelić, jeruzalemski mučenik i čudotvorac*, Vicepostulatura Bl. Nikole Tavelića, Šibenik, 1965.; Gino CONCETTI, *Saint Nicholas Tavelić: Martyr for the Faith*, The Postulation, Rome, 1970.; Bazilije S. PANDŽIĆ, *Životni put Nikole Tavelića*, Postulatura bl. Nikole Tavelića, Rim, 1970.; Ivon ČUK, *Mučenik iz Krešimirova grada: životopis sv. Nikole Tavelića*, Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca – Hrvatsko nacionalno svetište sv. Nikole Tavelića, Zagreb – Šibenik, 2008.; *Sveti Nikola Tavelić: prvi hrvatski svetac* (ur. Ivan BRADARIĆ), Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca, Zagreb, 2010.

⁵⁶ Sv. Deodat iz Ruticinija (lat. *Deodatus de Ruticinio*) bio je članom akvitanske provincije. Odazvao se pozivu starije bosanske vikarije, fra Bartulu od Alverne (Toskana), te je od 1372. kao misionar djelovao u Bosni odakle je s Nikolom Tavelićem 1383. bio premješten u Jeruzalem. O njemu, Petru i Stjepanu vidi navedene izvore i literaturu o Nikoli Taveliću.

⁵⁷ Sv. Petar iz Narbone (lat. *Petrus de Narbona*) bio je članom provansalske provincije. Prije dolaska u Jeruzalem djelovao je u Italiji na obnovi reda. On je zapravo bio uz fra Paoluccija Trincija iz Foligna pretečom opservanata. U samostan na Sionu došao je iste godine kada i Tavelić s Deodatom.

⁵⁸ Sv. Stjepan iz Cunea (lat. *Stephanus de Cunis*) bio je članom denoveške provincije. U Jeruzalem je dospio iste godine kao i prethodna trojica, a prije toga osam godina bio je na Korzici.

i naslovnih jeruzalemskih kraljeva Petra I. (1358. – 1369.) i Petra II. (1369. – 1382.) na Aleksandriju (1365.) i libanonske luke (do 1370.).⁵⁹ Kratkotrajno križarsko zauzeće Aleksandrije potaklo je Mameluke da istog časa zatvore najsvetiju kršćansku crkvu u Jeruzalemu, crkvu Svetog Groba,⁶⁰ te da se uhite i zatvore na stotine europskih trgovaca u Aleksandriji, Damasku, Bejrutu i Tripoliju.⁶¹ Franjevački izvori, pak, govore i o stradalništvu braće samostana na Sionu. Bili su privedeni i poslani u Damask s mnogim kršćanima, gdje su okrutno mučeni i među njima su čak dvanaestorica fratara podlegla tim torturama. Ti izvori također tvrde da je tada samostan na Sionu bio gotovo uništen.⁶²

Za razliku od opisanoga, arapski izvor navodi da su sionski franjevci bili poslani u Kairo, gdje su u zatvoru proveli tri godine bez ijedne riječi o njihovoj konačnoj sudbini. Drugi, pak, arapski izvor, nastao pedesetak godina nakon opisanih događaja, spominje naredbu sultana Šabana II. (1363. – 1376.) da samostan »mora biti uništen«. Je li ta sultanova zapovijed ikada provedena u djelo, nije poznato, a ako jest, u kojoj je mjeri samostan zaista bio uništen?⁶³

Situacija se počela postupno smirivati nakon postignutog mira (1370.), a nastradali su franjevci samostana na Sionu s vremenom zamijenjeni novima, među kojima su se našli i Nikola Tavelić, Deodat, Petar i Stjepan. No, režim kontrole rada franjevaca bio je takav da su i hodočasnici imali potrebu isticati ograničenja koja su vrijedila i za njih i za franjevce, ne samo u Jeruzalemu nego i u ostalim svetim mjestima okolice Jeruzalema. Privilegij javnog ispoljavanja vjerskih osjećaja i obreda imali su tijekom dana muslimani, dok je kršćanima preostalo svoju vjeru živjeti tijekom noći, u ranim večernjim satima ili satima prije svanuća. Takva je kontrola islamskih vlasti za srednjovjekovne kršćanske zajednice bila neprihvatljivom, jer su u svojoj biti imale izraženu svijest o vlastitim vrijednostima koje su svakodnevno nastojale javno manifestirati. Vjerski život noću implicirao je stanje tajnovitosti i konspiracije, ali i opasnosti od progona što je, ne samo za kršćane nego i za pripadnike sviju zajednica srednjeg vijeka bilo nepojmljivo i neprimjereno.⁶⁴

⁵⁹ O križarskom pohodu Petra I. vidi u: Peter W. EDBURY, *The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1194–1374*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.; Svetlana BLIZNYUK, »A Crusader of the Later Middle Ages: King Peter I of Cyprus«, u: *The Crusaders and the Military Orders* (ur. Zsolt HUNYADI – József LASZOVSKY), CEU Medievalia, Budapest, 2001., str. 51–57.

⁶⁰ Ostala je zatvorena pet godina, dok nije postignut mir između Ciprana i Mameluka. Nije posve jasno je li redovnicima koji su živjeli u toj crkvi bilo dopušteno u njoj ostati, ali je svakako bila zatvorena za sve hodočasnike. O hodočascima u Jeruzalemu i njihovu odnosu prema franjevcima na Sionu vidi: *S. Nicola Tavelić e compagni – martiri francescani a Gerusalemme* (prir. Ceciliano BRLEK – Metodij BRLEK), dalla »Prefazione« di p. Claudio Baratto, Franciscan Printing Press, Jerusalem, 1970., str. 92–95.

⁶¹ O progonu kršćana u Jeruzalemu posvjedočila je i Izolda, rodom iz Engleske. Nju su »Saraceni« 1365. u Jeruzalemu uhvatili, objesili naglavačke i nemilosrdno pretukli ostavivši je polumrtvu. Preživjela je na čudesan način te je prilikom bijega u domovinu god. 1366. u znak zahvale Bogorodici zatražila od pape Urbana V. dozvolu da sagradi crkvu u svojoj župi Bridgewater. Usp. Anthony LUTTRELL, »Englishwomen as Pilgrims to Jerusalem: Isolda Prewastell, 1365«, u: *Equally in God's Image: Women in the Middle Ages* (ur. Julia BOLTON HOLLOWAY – Constance S. WRIGHT – Joan BECHTOLD), Peter Lang, New York, 1990., str. 189–192.

⁶² Usp. Girolamo GOLUBOVICH, *Biblioteca...*, str. 73–76, 109, 113–116, 134 i 197–198.

⁶³ O vijestima iz arapskih izvora prema: Donald P. LITTLE, »Christians in Mamluk Jerusalem«, u: *Christian-Muslim Encounters* (ur. Yvonne YAZBECK HADDAD – Wadi Z. HADDAD), University Press of Florida, Gainesville, 1995., str. 213; Eliyahu ASHTOR, *Levant Trade in the Later Middle Ages*, Princeton University Press, Princeton, 1983., str. 94, bilj. 161.

⁶⁴ Pored izvora navedenih u bilj. 3 i literature navedene u bilj. 55, skraćene opise odnosa zvaničnih vlasti Jeruzalema prema fratrima i hodočascima kršćanima s komentarima i s manje ili više uspjelim pojašnjenjima također vidi u: Ante CRNICA, *Bl. Nikola Tavelić; naš uzor i naš veliki dobročinitelj*, Vicepostulatura bl.

Problem (ne)postojanja torture i čudesa

U slučaju jeruzalemskih mučenika rimski je model mučeništva u cijelosti funkcionirao. Ne samo da su mučeni tijekom tri dana uzništva nego se nakon što ih je razjareno mnoštvo sasjeklo, čudo odmah pojavilo. Naime, vojnici su pokupili i bacili raskomadane dijelove tjelesa franjevacu u pripremljenu lomaču, ali im vatra nije ništa učinila. Svjedoci su izvijestili da su muslimani ponovno pokušali s novim i većim lomačama, ali se neobjašnjivim čudom ponavljao ishod – rasječeni ostaci tjelesa nisu gorjeli.⁶⁵ Vidjevši što se događa, preneraženi vojnici dobili su zapovijed da pokupe te ostatke i da ih pokopaju izvan grada na skrovito mjesto.

Unatoč čudu koje je potvrdilo njihovu svetost te tako potpuno »zadovoljilo« uvjete rimskog modela mučeništva i unatoč konsenzusu svjedoka tog mučeništva kao i zajednice koja je na lokalnim razinama odmah počela štovati Tavelića i subraču kao svece, Katoličkoj crkvi trebalo je zaista dugo vremensko razdoblje da ih i proglasi svetima. Premda su Tavelić i subrača relativno brzo uzdignuti na čast oltara, blaženicima su ostali sve do 20. st., kada je nastavljen postupak proglašenja svetim kada je Crkva bila suočena s problemom ocjene (ne)pravovaljanosti mučeništva.⁶⁶

Problem (ne)poslušnosti i vjere u moć zajedništva

Konačnu odluku o provođenju u djelo nauma Nikole Tavelića i subrača donio je zapravo gvardijan Gerard.⁶⁷ Oni, dakle, nisu učinili ništa bez konzultacija i privole svojega starješine. Štoviše, gvardijanova odluka da čak polovicu subrača iz svojega samostana na Sionu⁶⁸ pošalje pred jeruzalemskog kadiju navodi na zaključak da je to učinio vjerujući da, ako misija i krene po zlu, kadiji neće biti svejedno ima li pred sobom jednoga »bogohulnog« govornika ili četvoricu njih. Uostalom, zar nije istup polovice svećenika katoličke zajednice u Jeruzalemu bio istodobno preko njih i istup čitave te zajednice? Kakogod, Tavelić sa subračom nije djelovao samovoljno, bez dozvole i potpore autoriteta.⁶⁹

Nikole Tavelića, Zagreb, 1961.; Jeronim ŠETKA, »Sveti Nikola Tavelić«, u: *Nikola Tavelić prvi hrvatski svetac...*, (ur. JURIŠIĆ i dr.), str. 16–22; Bonaventura DUDA, »Tavelićeva svjedočka služba u Palestini«, u: *Isto*, str. 65–66; Alberto GHINATO, »I primi santi canonizzati della Custodia di Terra Santa«, *La Terra Santa*, god. XLXI, br. 8–9, Jerusalem, 1970., str. 266–299; *S. Nicola Tavelić e compagni...* (priredio Ceciliano BRLEK – Metodio BRLEK), str. 88–92; Dominik MANDIĆ, »Hrvatski svetac Nikola Tavelić. Povodim njegove kanonizacije: Rim, 21. lipnja 1970.«, *Hrvatska revija*, god. 20, br. 2, München, 1970., str. 219–232; Gabrijel H. JURIŠIĆ, »Sveti Nikola Tavelić. Hrvatski franjevački sveci i blaženici i drugi prilozi«, u: *Franjo među Hrvatima* (ur. ISTI), Središnji odbor za proslavu 750. obljetnice smrti sv. Franje Asiškoga, Zagreb, 1976., str. 57–74; Marko TARLE, »Četiri jeruzalemska mučenika. Nikola Tavelić: prvi hrvatski svetac i prvi kanonizirani franjevac u Svetoj zemlji«, *Hrvatska revija*, god. 45, br. 1–2, Zagreb, 1995., str. 23–34.

⁶⁵ Usp. *Sebenicen. Declarattonis martyrii...* (ur. Amato P. FRUTAZ), str. 24–25 i 32.

⁶⁶ O postupku kanonizacije svetaca tijekom povijesti Crkve, osobito postupku proglašenja svetim mučenika, detaljnije vidi u: *Zbornik u čast sv. Nikole Tavelića* (ur. Fabijan VERAJA), Postulatura bl. Nikole Tavelića, Rim, 1970., str. 67–94.

⁶⁷ Krajem 1387. ili početkom 1388. Nikolu Cornera na mjestu gvardijana i starješine franjevačkog reda u Svetoj Zemlji naslijedio je Gerard Chalvet, koji je još 1377. u Jeruzalem došao iz akvitanske provincije. Usp. Girolamo GOLUBOVICH, *Biblioteca...*, str. 268–275.

⁶⁸ U to su vrijeme u samostanu bili aktivnima svega osmorica fratara. Usp. Girolamo GOLUBOVICH, *Biblioteca...*, str. 246; Bonaventura DUDA, »Tavelićeva svjedočka služba...«, str. 65–66.

⁶⁹ Usp. Stipo KLJAIĆ, »Naivnost ili hrabrost: u povodu 610 godina od mučeničke smrti Nikole Tavelića Šibenčanina«, *Bilten Franjevačke teologije Sarajevo*, god. 28, br. 2, Sarajevo, 2000./2001., str. 141–145.

Problem (ne)pripremljenosti za javni nastup

Opis posljednjih dana života Izaka, mučenika iz Córdoba, zaista je usporediv s onim Nikole Tavelića i subraće. Kako objasniti takve njihove, u biti, vrlo opasne nastupe? Ponašamo da je Tavelić sa subračom, baš kao i Izak, bio određen literaturom kojom se koristio kako bi pripremio govor koji je pročitao pred kadijom. Pisani je predložak po kojemu su franjevci Jeruzalema pokušavali obratiti kadiju na kršćanstvo nastao, kako je već navedeno, tijekom 8. st. zahvaljujući sv. Ivanu od Damaska. Taj je predložak postao s vremenom temeljem protuislamskoga teološko-književnog žanra u kojemu postoji niz izravnih osuda i napada na utemeljitelja islama – Muhameda.⁷⁰ Stoga se u procjenama pravovaljanosti mučeništva onih slučajeva nastalih za trajanja islamskih vlasti ne smije isključivo vjerovati elementima takve literature uklopljenima u hagiografske modele, već se moraju pratiti i prepoznati elementi koji upozoravaju na kontekst opisanih događaja.

Problem (ne)pravovaljana mučeništva

Svjedočanstva izvjestitelja i očevidaca govore da su se Nikola, Deodat, Petar i Stjepan teško nosili s pitanjem ispravnosti njihova planiranog istupa pred kadijom Jeruzalema. Štoviše, oni su i predvidjeli da će kadija Sharaf al-Din burno reagirati nakon njihova istupa te su se zbog toga dugo međusobno savjetovali, pitali su svoju braću i gvardijana samostana za njihov savjet i mišljenje kakva bi to njihova žrtva bila u slučaju smrtnog ishoda. Nakon dugotrajnih molitava, konzultacija, proučavanja Svetog pisma i djela crkvenih naučitelja, povjerovali su da je u Božjim očima njihova planirana misija pred kadijom ne samo dopuštena nego i poželjna.⁷¹ Osnovna im je namjera bila, dakle, obraćenje kadije na kršćanstvo i nada da će, uspiju li, izbjeći smrtnu pogibelj na kraju poduhvata.

Problem političke (ne)stabilnosti

Razlog koji bi trebalo uzeti u obzir kao smjernicu koja upućuje na ispravan odnos prema pitanju namjernog mučeništva Nikole Tavelića i subraće jest i njihova ocjena da se ukazala povoljna politička prilika. Tada se, naime, odvijala dinastička smjena vlasti Mameluka, odnosno nestanka Bahri dinastije i uspostave Burji dinastije. Od veljače 1390. na prostorima Anadolije, Sirije i Palestine trajala je pobuna na čelu s Mintašom od Malateje, upraviteljem Anadolije, protiv osnivača Burji dinastije, sultana Barkuka, koja je završila

⁷⁰ Uz literaturu u bilj. 33 vidi i: Norman DANIEL, *Islam and the West: The Making of an Image*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1960., str. 100–130; John MOORHEAD, »The Earliest Christian Theological Response to Islam«, *Religion*, vol. 11, br. 3, London, 1981., str. 265–274; Benjamin Z. KEDAR, *Crusade and Mission: European Approaches toward the Muslims*, Princeton University Press, Princeton, 1988., str. 9–14 i 136–145; Kenneth B. WOLF, »The Earliest Latin Lives of Muhammad«, u: *Conversion and Continuity* (ur. Michael GEVES – Ramzi J. BIKHAZI), Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, 1990., str. 89–101; David BURR, »Antichrist and Islam in Medieval Franciscan Exegesis«, u: *Medieval Christian Perceptions of Islam...* (ur. John V. TOLAN), str. 131–152.

⁷¹ Usp. *Sebenicen. Declarationis martyrii...* (ur. Amato P. FRUTAZ), str. 17–19; Alberto GHINATO, *Fiamme a Gerusalemme*, Postulazione della Causa di S. Nicolò Tavelić, Roma, 1970., str. 43–55; Jeronim ŠETKA, »Sveti Nikola Tavelić...«, str. 20.

tek u srpnju 1393. Mintašovim porazom i pogubljenjem. Za trajanja te pobune u Jeruzalemu, otvorenu gradu bez obrambenih fortifikacija, postojale su skupine uglednika koje su podržavale i Mintaša i Barkuka. Franjevci Siona su, po svemu sudeći, pokušavajući ostvariti svoje ciljeve nastojali iskoristiti takvu političku nestabilnost u povijesti Mameluka.⁷² Uostalom, kadijino pitanje istaknuto na samom početku ovog članka neizravno upozorava na političku pozadinu njihova djelovanja.

Problem (ne)postojanja pomoći sv. Martina

Izbor dana Tavelićeva nastupa i njegovih sudrugova također upozorava na pomno planiranu akciju. U izvorima je naglašeno da se njihov nastup dogodio četvrtog dana velikoga islamskog blagdana, Kurban-bajrama, odnosno 11. studenoga. To je, pak, dan kada se slavi sv. Martin i premda svjedoci nisu u svojim iskazima imali potrebu objasniti zašto su Tavelić i subrača izabrali baš taj dan za svoj nastup,⁷³ prilično je jasno da su računali upravo na pomoć toga sveca.⁷⁴ Motiv neprijatelja koji se predaje – simbolički izjednačen s masovnim obraćenjem – u vrlo opasnu i napetu trenutku neposredno prije bitke, i to samo uz pomoć križa, u hagiografijama sv. Martina snažno je naglašen tijekom srednjeg vijeka i sigurno je bio dobro poznat Taveliću i subraču. Gajili su, dakle, nadu da bi uspješno obraćenje kadije na kršćanstvo moglo biti začetkom masovne konverzije muslimana i u Jeruzalemu i u Svetoj Zemlji. Misao da bi njihova akcija (poput one sv. Martina) mogla kroz masovno obraćenje bez prolijevanja krvi završiti i oslobođenjem *Terae Sanctae* točno na stotu obljetnicu njezina gubitka,⁷⁵ bila im je zasigurno vrlo primamljiva, ali i opasno zavodljiva. Kakogod, pažljiv odabir dana njihova djelovanja, ustvari, pokazuje njihovu nadu u uspješan kraj misije.

⁷² Unatoč napetostima Jeruzalem je to burno razdoblje preživio bez ikakva učešća u vojnim zbivanjima toga vremena. Ipak, odmah su nakon Barkukove pobjede sve Mintašove pristalice u gradu kažnjene konfiskacijom imovine. Usp. Donald P. LITTLE, »Relations between Jerusalem and Egypt during the Mamluk Period according to the Literary and Documentary Sources«, u: *Egypt and Palestine: A Millennium of Association (868–1948)* (ur. Amnon COHEN – Gabriel BAER), St. Martin's Press, New York, 1984., str. 73–93; Peter M. HOLT, *The Age of the Crusades: The Near East from the Eleventh Century to 1517*, Longman, London, 1986., str. 128; Michael H. BURGOYNE, *Mamluk Jerusalem: An Architectural Study*, British School of Archeology in Jerusalem, Jerusalem, 1987., str. 59; Philip K. HETTI, *Istorija Arapa od najstarijih vremena do danas*, prev. Petar Pejčinović, Veselin Masleša, Sarajevo, 1988., str. 614 i 624.

⁷³ Usp. *Sebenicen. Declarationis martyrii...* (ur. Amato P. FRUTAZ), str. xiv–xv, 16, 18 i 39.

⁷⁴ Kult sv. Martina (* 316. † 8. studeni 397., lat. *Martinus Turonensis*) tijekom srednjeg vijeka bio je raširen diljem Europe pa je tako bio vrlo popularan i na prostorima s kojih su dolazili Tavelić i subrača. U hrvatskim su zemljama, primjerice, sv. Martinu posvećivane brojne crkve, a i u hagiografskoj literaturi trajno je prisutan. O značaju sv. Martina u životu Crkve pisao je i: Marko MARULIĆ, *Institucija – De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*, t. I, prev. Branimir Glavičić, *Sabrana djela Marka Marulića*, knj. 5 (ur. Cvito FISKOVIĆ i dr.) Splitski književni krug, Split, 1986., str. 81–82, 108, 151–152 i 166, odnosno str. 300–301, 324–325, 364 i 377; *Isto*, t. II, Splitski književni krug, Split, 1987., str. 97, 169 i 257, odnosno str. 429, 498 i 578; *Isto*, t. III, str. 49, 141, 184 i 318, odnosno str. 393, 468, 504 i 625.

⁷⁵ O odjecima gubitka posljednje kršćanske tvrđave u Svetoj Zemlji među stanovnicima Dubrovnika i Zadra vidi u: Zoran LADIĆ, »Odjek pada tvrđave Accon 1291. u Hrvatskoj«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, vol. 16, Zagreb, 1998., str. 48–55.

Problem životne dobi mučenika

Tavelić je, primjerice, u vrijeme svoje smrti zašao u šesto desetljeće života i do tog trenutka je sve svoje redovništvo provodio kao misionar u heretičkoj Bosni i u Svetoj Zemlji pod islamskom upravom. Slične su životne dobi i sa sličnim su iskustvom pastoralnog rada bili i Deodat, Petar i Stjepan. Da su, dakle, bili vjerskim fanaticima, kakvima se na prvi pogled čine, mogli su još davnih dana iskoristiti nebrojene prilike za mučeništvo. No, oni to nisu učinili.⁷⁶

Kordopski i jeruzalemski martiri – razlike

Dugotrajna priprava za odlazak pred kadiju

Kordopski kroničari i hagiografi vodili su polemike o pravovaljanosti mučeništva s neistomišljenicima unutar kršćanske zajednice. Potrebu da razriješe to pitanje sami martiri nisu imali, ili ako su ju imali, kordopski tekstovi o njoj ne govore. Pored toga, martiri Córdoba nisu imali naročitu potrebu da dublje studiraju islam jer su kao starosjedioci i poznavatelji arapskog jezika bili upoznati s njim. Štoviše, osim svećenika, za koje se može pretpostaviti da su se barem djelomice »pripremali« za javne istupe iščitavajući tekstove sv. Ivana od Damaska, ostali mučenici koji su po brzom postupku bili suđeni i smaknuti, jer su bili denuncirani kao blasfemičari ili apostate, nisu imali vremena za dugotrajne pripreve i promišljanja je li njihovo svjedočenje vjere ispravno ili nije.

Nasuprot njima, franjevci su se u Jeruzalemu dugotrajno konzultirali sa subraćom i diskutirali o naravi vlastita mučeništva, ukoliko se ono dogodi. U tom je smislu Tavelić sa subraćom preko literature kršćanske provenijencije temeljito studirao islam, odnosno »zabludjelost Muhamedove doktrine« pa pred kadiju nisu stupili »nespremni«. Kako nisu bili izvorni govornici, svoj su govor preveli na arapski jezik i napisali ga latinicom kako bi ga što lakše izrekli. Sve navedeno govori o pomno planiranoj i pripremljenoj akciji, a ne o trenutnoj inspiraciji ili nepromišljenoj reakciji pojedinaca.

Poslušnost i vjera u moć zajedništva

Svećenici i vjernici koji su podržavali martirski pokret u Córdoba imali su ozbiljnih poteškoća s vlastitim episkopatom koji nije blagonaklono gledao na uznapredovalo pogoršanje odnosa s islamskim vlastima. Štoviše, sinoda u Córdoba 852. osudila je pokret koji je od tada ušao u fazu otvorene konfrontacije s vlastitim biskupima. Pored toga veliki dio pragmatičnih kršćana laika podupirao je odluke sinode u Córdoba pa se ne može govoriti o jednodušnoj potpori kršćanske zajednice pokretu.

U Jeruzalemu, međutim, Tavelić i sudrugovi nisu ništa učinili bez privole svojih poglavara. Osim toga, gvardijanov odabir četvorice koju je poslao pred kadiju ne govori nam samo o njegovoj nadi da će njihova brojnost spriječiti kadiju da olako donese odluku o

⁷⁶ Usp. *Sebenicen. Declarationis martyrii...* (ur. Amato P. FRUTAZ), str. xiv–xv.

smrtnoj presudi, ako poduhvat pođe u neželjenu pravcu, nego i o jednodušnoj potpori jeruzalemske katoličke zajednice toj četvorici franjevacu.

Vjera u moć zagovora sveca i oslanjanje na jubileje

U životima kordopskih mučenika nema naznaka na temelju kojih bi se došlo do zaključka da su se oslanjali na pomoć svetaca. Tek su se franački benediktinci naknadno dosjetili da bi uz pomoć sv. Martina bio Bogu ugodan pothvat oslobađanja iberskih kršćana te su za tu ideju bezuspješno pokušavali pridobiti i Karla Ćelavog. Kao što nema naznaka oslonca na zagovore svetaca tako među kordopskim mučenicima nema ni spomena za kršćane važnih jubileja koji bi ih potakli na djelovanje.

Jeruzalemski su franjevci, pak, ciljano odabrali dan svojega nastupa. Pouzdajući se u zagovor sv. Martina na njegov su blagdan (11. studenoga) krenuli u ostvarenje svojega nauma, i to u godini koja je bila i stogodišnjicom pada Akona.

Čudesna kao potvrda mučeničke smrti

Neuvjerljiva svjedočanstva o čudesima koja su se događala nakon smrti kordopskih mučenika izazivala su konstantnu polemiku među samim kršćanima Córdoba. Svjedočanstva, primjerice, vezana uz smaknuće Perfekta, koji je stradao 851., spadaju među rijetke potvrde pravovaljana mučeništva u Córdoba. O čudesima koja su se događala nakon njegove smrti govorili su i muslimani i kršćani. No nadnaravnost vizija o vlastitu mučeništvu, koje je imao Izak još od malih nogu, može biti i jest vrlo diskutabilna. Ipak, Eulogij je bio mišljenja da je upravo Izak, koji je stradao 852., »zadobio čast prvoga među mučenicima svojih dana« zato što je za razliku od Perfekta »slobodno i svojom voljom otišao u mučeništvo« što je, pak, s pozicije crkvenog učenja o pravovaljanosti mučeništva neprihvatljivo. Kordopskom martirologiju, dakle, uvelike nedostaje klasičan obrazac mučeništva rimskih vremena u kojemu čudesa igraju važnu ulogu.

U slučaju jeruzalemskih mučenika rimski model mučeništva funkcionirao je u cijelosti. Ne samo to. Čudo koje se pojavilo odmah nakon smaknuća franjevacu svjedoci su potvrdili, a istinitost svjedočanstava o čudu bez ikakvih dvojbi prihvatila je i sva jeruzalemska zajednica kršćana.

Kordopski i jeruzalemski martiri – sličnosti

Procesi postupne islamizacije društva

Pokreta unutar kršćanskih zajednica kao i martirskih slučajeva sličnih kordopskom i jeruzalemskom primjeru bilo je gotovo u svim zemljama koje su osvojili muslimani. Obično su se javljali stotinjak godina nakon osvojenja kada se ubrzavao proces islamizacije pa su tako uz opisane probleme na Iberskom poluotoku u 9. st. i Svetoj Zemlji u 14. st. poznate reakcije kršćana na prostorima Sirije u 8. st. i balkanskih zemalja u 15. i 16. stoljeću.

Ograničenost javnog ispoljavanja vjerskog identiteta

Unatoč činjenici da su u Córdoba živjeli stanovnici koji su većinom bili kršćani te da su i u Jeruzalemu uz brojne hodočasnike živjeli kršćani raznih denominacija, koji su činili gotovo četvrtinu stanovništva, oni nisu smjeli javno prakticirati i navještavati svoju vjeru. Javna propovijedanja evanđelja, kao i iznošenja vlastita stava o islamu bila su potencijalnim izvorom represije zvaničnih vlasti. Svakodnevnica skrovitosti i tajnosti vjerskog djelovanja je, dakle, za kordopske i jeruzalemske kršćanske zajednice bila neprihvatljiva, jer su u svojoj biti imale izraženu svijest o vlastitim vrijednostima koje su nastojale i javno manifestirati.

Teološki okvir sv. Ivana od Damaska

Predložak po kojemu su kršćanski teolozi nastojali upozoriti na zabludjelost Muhamedova učenja napisao je u prvoj polovici 8. st. sv. Ivan u Damasku. Taj je predložak tijekom razvijenoga srednjeg vijeka postao temeljem protuislamskoga teološko-književnog žanra u kojemu su se gomilale osude, ali i direktni napadi na utemeljitelja islama – Muhameda. S obzirom na gotovo dogmatsku narav sadržaja takvih spisa, kršćani koji su ih koristili imali su vrlo skučen okvir misijskog djelovanja na prostorima pod islamskom vlašću, a time i velike probleme u osmišljavanju teoloških »diskusija« s muslimanima.

Politički nestabilno razdoblje

Martirski pokret u Córdoba trajao je upravo u vrijeme rata Emirata s pobunjenom pokrajinom na sjeveru (851. – 858.), kojoj su svesrdno pomagali kraljevi Pamplone i Asturije. Kao što je kordopsko svećenstvo u takvoj situaciji vidjelo izglednu političku priliku za smjenu vlasti tako su i sionski franjevci došli na pomisao da je nastupio povoljan politički trenutak za pokušaj preobraćenja islamskog vodstva Jeruzalema na kršćanstvo u vrijeme otvorena rata pretendenata na prijestolje egipatskog sultanata (1390. – 1393.).

Pravovaljano i namjerno izazvano mučeništvo

Na temelju sačuvanih opisa nastupa franjevaca predvođenih Nikolom Tavelićem u Jeruzalemu i nastupa tridesetak kršćana u Córdoba pred dužnosnicima islamskih vlasti, koji su zbog izjava da je Muhamed lažni prorok, odnosno islam lažna vjeroispovijest, bili osuđeni na smrt i pogubljeni može se pomisliti kako su svi oni žarko željeli svetost postići mučeništvom. No s obzirom na kontekst ukupnih zbivanja – političkih, vojnih, crkvenih, društvenih i kulturnih – te odnosa unutar samih kršćanskih zajednica Jeruzalema i Córdoba, valja zaključiti da su jeruzalemski franjevci, za razliku od većine kordopskih martira, u dobroj vjeri i uz potporu svojih starješina i zajednice te uz oslanjanje na zagovor svetaca, zaista pokušali obraćenički djelovati. Takvo je djelovanje Katolička crkva prepoznala kao pravovaljano i franjevačku je subraću dana 21. lipnja 1970. papa Pavao VI. proglasio svetima. Kordopski su, pak, mučenici uglavnom proglašeni svetima pred kraj 11. st., dakle u

vrijeme kada su biskupi na prostorima svojih dijeceza još uvijek imali pravo beatifikacije i kanonizacije mučenika bez savjetovanja na crkvenim saborima. Unatoč njihovoj svetosti, rasprave o pravovaljanosti njihova mučeništva i danas traju.

Summary

*IN THE QUEST FOR GLORY OF MARTYRDOM?
ST. NICHOLAS TAVELIĆ AND THE MARTYR MOVEMENT IN CÓRDOBA –
SIMILARITIES AND DIFFERENCES*

»Are you the sane men or lunatics? Who sent you? Maybe the pope or a Christian king?« asked qadi of Jerusalem four Franciscans in 1391 at the fourth day of the kurban bayram feast. Franciscans led by Nicholas Tavelić responded that they were in their right mind and that »Nobody sent us but God himself, who condescend to inspire us so that we announce to you the Truth and yours salvation because Christ says in the Gospel 'He that believeth and is baptized shall be saved; but he that believeth not shall be damned' (Mk; 16, 16)«. The qadi then suggested to Franciscans the cancellation of their speech and offered the conversion to Islam as the only way for them how to avoid the capital punishment. When Nicholas and his brothers firmly refused qadi's proposals, he ordered them jailed and sent word of the incident to the amir of Gaza. After three days of horrible torture in the prison they were carried before the amir who arrived that day (14th November) from Gaza. They again confirmed in a decisive manner their statements whereupon the amir had ratified qadi's death sentence and left them to the furious Muslim crowd which cut them in pieces. This description of the friars' public anti-Muslim commencement and after that the pattern of arrest, trial, and execution reminds on the similar cases of martyrdom from that of Roman times and especially from that of, so called, 9th Century Córdoba martyrs' movement. One of the basic suspicious similarities regarding the martyrdoms of the Roman period, those taking place in Córdoba and this in Jerusalem is that the Roman government actively sought out and persecuted Christians, while Córdoba Christians and Jerusalem's friars generally were executed only after drawing attention to themselves. Thus, the question of intentional martyrdom is the crucial question which appeared already at the time of early Christian Church.

KEY WORDS: *st. Nicholas Tavelić, st. Eulogius, valid martyrdom, Jerusalem, Córdoba.*